

*Ратніков М.І.**

ПРОБЛЕМИ АМЕРИКАНО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН ЗА МИНУЛЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ

В статье рассматриваются основные проблемы отношений между США и Турцией за прошедшее десятилетие.

Ключевые слова: основные проблемы отношений между США и Турцией.

У статті розглядаються основні проблеми відносин між США і Туреччиною за минуле десятиліття.

Ключові слова: проблеми відносин між США і Туреччиною.

The article examines the basic issues of relationships between US and Turkey in the past decade.

Keywords: the basic issues of relationships between US – Turkey relations.

Туреччина прагне відігравати роль регіональної держави, використовуючи різні можливості для того, щоб діяти в якості моста між Заходом і Сходом. Найбільш тісні зв'язки на основі «широкомасштабного стратегічного партнерства» у Анкари налагоджені з Вашингтоном. Відносини Туреччина-США пережили в минулі 10 років складний і не однозначний етап розвитку. У цій статті я спробую показати різницю між політикою республіканської та демократичної адміністрацій.

Незважаючи на деякі проблеми, діє комплекс двосторонніх договорів та угод з політичних, військових, економічних питань. Туреччина продовжує розглядати США як головного стратегічного партнера в політичній, економічній, військовій сферах, а також у сфері безпеки. Це обумовлено залежністю Анкари від американських поставок озброєнь і військової техніки, підтримкою Вашингтона у питаннях надання кредитів МВФ і Світового банку для програми стабілізації національної економіки, лобіюванням адміністрацією США інтересів Туреччини у питаннях її інтеграції в Європейський Союз, обіцянкою Білого дому надати турецькому бізнесу вигідні проекти та контракти в процесі післявоєнного облаштування Іраку. Анкара тісно пов'язана з Вашингтоном зобов'язаннями і в рамках блоку НАТО, який вона вважає єдиним налагодженим механізмом забезпечення глобальної та регіональної безпеки з реальною можливістю застосування сили у разі необхідності.

Відносини США і Туреччини при Республіканській адміністрації. У 1999 році Туреччина намагалася приручити швидку інфляцію, використовуючи програму по зниженню темпів інфляції валютного курсу, спираючись на трирічну угоду з МВФ. Після короткого успіху, турецький уряд зіткнувся з труднощами, і МВФ підтримав Туреччину з іншим пакетом екстреного кредиту в кінці 2000 року.

* аспірант відділу трансатлантичних відносин Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: проф. Погорська І.І.

Після піку фінансової кризи в 2000-2001, Туреччина стала одним з найбільших позичальників коштів МВФ, включаючи угоду про резервний кредит МВФ (СРК) вартістю 16300 млрд. дол. [1]. У 2002 кредитний договір СРК включав в себе турецькі зобов'язання з плаваючих валютних курсів, фінансову та банківську реформи, витрати і податкову реформу, і реформи в державному секторі. У 2002 році угода між Туреччиною і МВФ спочатку передбачала шість оглядів програми (пізніше кількість збільшилася до 8). У липні 2002 року співробітники Фонду завершили третій огляд СРК 2002 року і запланували провести четвертий огляд в кінці того ж року [2].

Поведінка і дії Сполучених Штатів Америки в роки правління Буша часто викликали здивування у аналітиків, оглядачів і політиків. Незважаючи на це, під час боротьби з тероризмом Вашингтон, з одного боку неодноразово використовував свою військову міць, але з іншого також намагався використовувати міжнародні організації як інструмент для реалізації своїх інтересів. Хоча для Сполучених Штатів переговори між МВФ і Туреччиною мають традиційне стратегічне значення, вони могли бути ускладнені планами адміністрації США щодо турецької співпраці із вторгнення в Ірак. Газета «Вашингтон Пост» повідомила, що вже в жовтні 2002 року Америка і Туреччина обговорили можливість американської допомоги в обмін на турецьке військово-співробітництво. Через місяць, адміністрація США почала публічно домагатися від новообраного уряду Туреччини приєднання до коаліції проти Іраку.

3 грудня 2002, Вулфовіц і заступник держсекретаря Марк Гроссман обговорили військові угоди та економічну допомогу з прем'єр-міністром Туреччини Абдулом Гюль. Після того, Вулфовіц визнав, що Сполучені Штати були в курсі економічних витрат, пов'язаних з участю Туреччини у війні проти Іраку. Щоб справитися з потенційними економічними витратами Туреччини, було повідомлено, що Сполучені Штати запропонували 4 млрд. дол. в обмін на військову допомогу. ЗМІ повідомили про те, що турки швидко прийняли пропозицію США. Вулфовіц запросив лідера правлячої ПСР, Рісіпа Тайіп Ердогана, до Вашингтона, для подальшого обговорення турецького участі у війні проти Іраку. 26 грудня 2002, заступник казначейства Джон Тейлор і Марк Гроссман прибули до Туреччини, щоб обговорити деталі пропозиції США своєї допомоги. Цікаво, що Тейлор був високопоставлений представник адміністрації США, що відповідає за справи МВФ. У своїх дискусіях з турецьким урядом, Тейлор і Гроссман дали зрозуміти, що для забезпечення допомоги США необхідно продовжити спостереження Фонду. Також у випадку нападу з боку Іраку, адміністрація США готова надати фінансову допомогу Туреччині, але тільки тоді, коли вона успішно пройде наступні огляди МВФ [3].

Ще раз, США направили своїх високопоставлених чиновників, що відповідають за справи МВФ, до Туреччини. 6 лютого, Тейлор прибув до Анкари для завершення обговорення деталей про пакет американської допомоги. На наступний день, місія МВФ прибула до Анкари для доповіді про впровадження турецьких реформ. 8 лютого був підписаний таємний меморандум між турецьким і американським урядами про деталі використання США турецьких військових баз. Тейлор повернувся до Вашингтона, щоб зробити доповідь про переговори. Тим часом в Анкарі тривали переговори між Туреччиною і МВФ до початку лютого. Повернувшись до Вашингтона, 13 лютого, державний секретар Колін Пауелл зустрівся з міністром закордонних справ Туреччини Яшар Якишем і Алі Бабаджаном для подальшого обговорення пропозиції США. У той же день, обидві сторони продовжили переговори з параметрів американської допомоги. Пауелл запросив турецьку делегацію з високопоставлених чиновників в свій будинок в Північній Вірджинії, щоб надати неординарність пропозиції США. Вже наступного дня

президент Буш також зустрівся з Якісом і Бабаджаном, додавши деяку формальність цій пропозиції. Менш ніж через тиждень після цих зустрічей на вищому рівні, США стали нестерплячі до турецької невизначеності і запропонували Туреччині 6 млрд. дол. у вигляді грантів, конвертованих в 20 млрд. дол. у вигляді позик, в обмін на використання бази Інджирлік Туреччини. У цю пропозицію також було включено умову, що турецький уряд виконає огляд МВФ. Адміністрація США хотіла, щоб Туреччина відповіла протягом 48 годин, до 21 лютого. Але Туреччина як і раніше вичікувала з прийняттям пропозиції США, оскільки вона не хотіла, щоб співробітники Фонду побічно відповідали за виплату коштів США.

Через кілька днів після закінчення терміну, турецький кабінет міністрів прийняв рішення подати пропозицію США до парламенту. Америка надала свою пропозицію в письмовому вигляді з умовою постійного нагляду Фонду. Незважаючи на початковий оптимізм турецького уряду, 1 березня турецький парламент проголосував і відхилив пропозицію США з 6 млрд. дол. в обмін на використання турецьких військових баз.

Після парламентського голосування проти надання США доступу до турецьких військових баз, турецький уряд погодився розглянути другу пропозицію США: 1 млрд. дол. в якості фінансової допомоги в обмін на використання повітряного простору Туреччини. 20 березня парламент дозволив США здійснити проліт над територією Туреччини. Це налагодило американо-турецькі відносини, які були тимчасово напруженими після перших невдалих парламентських голосувань. Сприятливе парламентське голосування 20 березня також дозволило США просити Конгрес розглянути питання про надання Туреччині іншого пакета фінансової допомоги. 24 березня, адміністрація Буша просила Конгрес передати 1 млрд. дол. в якості допомоги, конвертованих в 8,5 млрд. дол. у вигляді позик, для турецького уряду.

Співробітник Чеського інституту Міжнародних відносин Бесма Монамі [4] вважає, що коли США запропонували Туреччині фінансову допомогу за співпрацю у війні проти Іраку, вони фактично передали свої повноваження з ведення політики МВФ. У США надали перевагу використанню фінансової допомоги Туреччині замість підписання двосторонніх договорів, так як з внутрішньополітичних причин це було неприйнятно для останньої. Допомога полягала в наступному: по-перше, 6 млрд. дол. було запропоновано в обмін на використання бази в Туреччині під час вторгнення США в Ірак, по-друге, 1 млрд. дол. було запропоновано в обмін на використання турецького повітряного простору.

Після деяких обговорень Конгресу і нерішучості щодо надання фінансової допомоги Туреччині, законодавча влада 16 квітня нарешті схвалила пропозиції президента.

Все це послужило основою для роздратування Анкари, яке згодом відбилося на ставленні до Іракської проблеми. Адміністрація США була не задоволена реакцією керівництва Туреччини в її діях в Іраку. Анкара зі свого боку не раз вказувала Вашингтону на непослідовність його політики в курдському питанні. США фактично відмовилися від проведення обіцяних ними операцій проти курдів на півночі Іраку. Значущим аспектом в оцінці Анкарою дій США в іракському напрямку є і те, що в цьому процесі спостерігається рідкісний для Туреччини в області зовнішньої політики збіг позицій нинішнього політичного та військового керівництва з думкою політичної опозиції, представників бізнесу, широких громадських кіл країни.

Відносини США і Туреччини при адміністрації демократів.

Незважаючи на всі ті іракські складності, тим не менш характер контактів між сторонами завжди був спрямований на подолання взаємної недовіри. І.А. Свистунова наводить слова чинного прем'єр-міністра Туреччини Т. Ердогана, про те що: «турецько-американські відносини зберігають характер стратегічного партнерства» [5].

Після візиту до Туреччини нового президента США Б. Обами, який заявив про необхідність відродження тісних стратегічних відносин з Анкарою, серед політиків та економістів, представників наукових кіл, бізнесу та засобів масової інформації розгорнулися жваві дискусії про подальші шляхи та напрямки розвитку турецько-американських відносин [6]. Бізнес спільнота, в особі Турецької асоціації промисловців і підприємців («TÜSİAD»), відреагувала документом під заголовком «Rebuilding A Partnership: Turkish-American Relations For A New Era. A Turkish Perspective». Доповідь охоплює різні сфери взаємодії Туреччини та США і містить пропозиції конкретних дій, спрямованих на запобігання конфліктів в турецько-американських відносинах і поглиблення співпраці.

Серед пропозицій «TÜSİAD» деякі були звернені до Вашингтону:

- Сприяти вступу Туреччини в ЄС;
- Сприяти якнайшвидшому досягненню остаточного вирішення кіпрської проблеми;
- Надати підтримку проекту Набукко, до відходу з Іраку забезпечити створення інфраструктури, необхідної для транспортування газу по газопроводу Набукко;
- Забезпечити збереження особливого статусу Кіркука і не допустити насильницького включення цього міста до складу Курдської автономії;
- Підтримувати реалізацію спільних енергетичних, торговельних та інвестиційних проектів між Туреччиною і Курдським автономним районом Іраку;
- Заохочувати нормалізацію відносин Туреччини з Вірменією;
- Створити Спільну історичну комісію, яка проведе незалежний науковий аналіз подій 1915 р.;
- Розробити програму підтримки спільних економічних ініціатив американських і турецьких компаній, як у Туреччині, так і на ринках сусідніх з Туреччиною країн.

Були серед запропонованих авторами доповіді рекомендації і для Туреччини:

- Демонструвати нейтральний підхід до проблеми близькосхідного врегулювання;
- Розвивати відносини з іракськими курдами, в тому числі в сфері економіки;
- Відкрити консульство в Ербілі;
- Відкрито висловлювати своє негативне ставлення до перспективи перетворення Ірану на ядерну державу;
- Докладаючи зусилля для стабілізації обстановки на Кавказі, нарощувати співпрацю з США в даному питанні;
- Відкрити кордон з Вірменією, налагодити торговельні зв'язки і взаємне інвестування;
- Заохочувати вихід турецьких підприємців на американський ринок;
- Створити особливу структуру, яка буде займатися проблемами торговельно-економічних відносин Туреччини та США [7].

Показовий акцент, зроблений в документі саме на політичне, а аж ніяк не на економічне співробітництво між двома країнами. На тлі зростаючого бажання ЄС диференціювати енергопостачання положення Туреччини стає важливішим, ніж коли-небудь. Туреччина межує з Іраком, Іраном, Сирією і Кавказом і слугує природним коридором, що з'єднує ринки Заходу і енергетичні ресурси Каспійського регіону. Прозахідна Туреччина, перед якою стоїть завдання вступу до Європейського Союзу, є надзвичайно важливим союзником для США, являє собою зростаючий ринок для американського експорту і здатна позитивно впливати на інші близькосхідні держави.

У Туреччині є ряд переваг серед інших союзників США в цьому регіоні.

В Афганістані Туреччина здатна не тільки надавати США військову підтримку в рамках НАТО (Туреччина вже втретє взяла на себе командування силами НАТО в Афганістані і відправила туди додатковий контингент. Турецькі військові беруть активну участь у про-

цесі навчання афганської поліції; що стосується відправлення до Афганістану бойових підрозділів, то турецькі солдати не можуть брати участь у військових діях проти мусульман) [8], але й виконувати такі функції, які викликають труднощі у західних країн-членів НАТО, наприклад, брати участь у створенні необхідних соціальних установ, таких як лікарні чи школи для дівчаток. Треба нагадати, що Туреччина - єдина мусульманська країна в НАТО, цінність якої для вирішення гуманітарних проблем важко переоцінити.

Завдяки добрим відносинам з іранським керівництвом Туреччина може сприяти пошуку шляхів для налагодження американо-іранського діалогу. Інтересам США відповідає готовність Анкари виступати в ролі офіційного або непрямого посередника. Зростання турецько-іранських економічних відносин, взаємовигідних для обох сторін, ставить Туреччину в положення країни, думку якої Тегеран може прийняти до уваги.

Якщо говорити власне про економічні відносини між двома країнами, то в останні роки американські компанії купують частки в турецьких банках, енергетичних компаніях, брокерських фірмах, медичних центрах і т.д. Приміром, серед найбільших угод 2007 року: придбання «Citibank Overseas Investment Corp.» 20% частки «Akbank» (другого за величиною приватного банку Туреччини) за 3,1 млрд. дол., «General Electric» придбав частки турецького холдингу «Gama Energy Company» і озвучив плани щодо інвестування в турецьку енергетику 3 млрд. дол., «Citigroup Venture Capital International» придбали 50% частки будинку мод «Veumen» і 30% торгової мережі «Boyner Büyük Mağazacılık» за суму 145 млн. і 48 млн. дол. і ін. Крім того, США виділили кредит 400 тис. дол. Союзу палат і бірж Туреччини для розвитку співробітництва між малим і середнім бізнесом двох країн. Американський експорт до Туреччини є більш диверсифікованим. У 2008 році він істотно зріс, досягнувши позначки в 11,9 млрд. дол. [9].

Підводячи підсумки статті, хотілося б зробити деякі висновки і припущення щодо розвитку турецько-американських відносин в минулому десятилітті:

- США традиційно розглядає Туреччину, в першу чергу, як важіль політичного впливу в регіоні.

- Внутрішньополітичні особливості Туреччини ускладнюють її відносини з Вашингтоном і створюють додаткові труднощі для реалізації спільних інтересів.

- Туреччині, що проводить гнучку зовнішню політику, прикладаються значні зусилля з конвертації турецько-американського політичного співробітництва в економічні дивіденди, в тому числі, у країнах регіону, але ринок США значно віддалений від території Туреччини, висока конкуренція заважає доступу турецьких компаній і навряд чи в найближчі роки на цьому напрямку Туреччину чекає успіх.

Список використаних джерел

1. Momani Bisma. «IMF Surveillance and America's Turkish Delight.» // Perspectives. - 2006. - Vol. 14, No. 2. - p. 10. - Режим доступу до журн.: <http://www.iir.cz/display.asp?ida=368>
2. Там само Р. 7.
3. Там само Р.12.
4. Momani Bisma. «IMF Surveillance and America's Turkish Delight.» // Perspectives. - 2006. - Vol. 14, No. 2. - p. 5-25. - Режим доступу до журн.: <http://www.iir.cz/display.asp?ida=368>
5. Свистунова И.А. Турция и США обсуждают перспективы сотрудничества. // <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/20-04-09a.htm>

6. Свистунова И.А. Об отношениях Турции и США. // Раздел «Публикации». Режим доступа до журн.: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/20-12-09.htm>
7. Soli Ozel, Suhnaz Yilmaz, Abdullah Akyuz. Rebuilding a Partnership: Turkish-American Relations for a New Era - A Turkish Perspective. // TUSIAD Publication No-T/2009-04/490. - Режим доступа: http://www.tusiad.us/specific_page.cfm?CONTENT_ID=856#
8. Гурьев А.А. Оценка Турцией действий США в Ираке. // Раздел «Публикации». Режим доступа до журн.: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2005/27-05-05.htm>
9. Стародубцев И.И. К вопросу о современном состоянии американо-турецких отношений и их перспектив. // Раздел «Публикации». до журн.: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/24-04-09.htm>